शीघ्रगः, त्रि, (शीघ्रं गच्छतीति। गम्+डः।) द्रुतगामी। यथा,—
"हरिते रोगोऽनुतापः शस्यानामीतिभिश्च विध्वंसः।
कपिले शीघ्रगसत्वम्ने च्छध्वंसोऽथ दुर्भिक्षम्॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥
वायौ, पुं। इत्यमरे आशुगशब्ददर्शनात्॥ (यथा, महाभारते। ३।३।२५।
"मनः सुपर्णो भूतासिः शीघ्रगः प्राणधारणः॥")
शीघ्रगामी, [न्] त्रि, आशुगमनशीलः। शीघ्रं गच्छतीत्यर्थे शीघ्रशब्दपूर्व्वकगमधातोर्णिन्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥
शीघ्रचेतनः, पुं, (शीघ्रं चेततीति। चित+ल्युः।) कुक्कुरः। इति शब्दमाला॥ द्रुतचेतनायुक्ते, त्रि
शीघ्रजन्मा, [न्] पुं, (शीघ्रं जन्म यस्य।) करञ्जविशेषः। काँटाकरञ्ज इति भाषा। यथा,—
"पूतीकः पांशुलः पोष्टा शीघ्रजन्मा कुवृत्तिकृत्॥"
इति शब्दचन्द्रिका॥
शीघ्रपुष्पः, पुं, (शीघ्रं पुष्पं यस्य।) अगस्त्यवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीघ्रवेधी, [न्] पुं, (शीघ्रं विधतीति। विध छिद्रीकरणे+णिनिः।) क्षिप्रशरवेधकर्त्ता। तत्पर्य्यायः। लघुहस्तः २। इति हेमचन्द्रः॥
शीघ्रा, स्त्री, दन्तीवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीघ्रीयं, त्रि, द्रुतसम्बन्धि। शीघ्रभवम्। शीघ्रशब्दात् णीयप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥
शीतं, क्ली, (श्यै ङ गतौ+क्तः। "द्रवमूर्त्तिस्पर्शयोः श्यः।" ६।१।२४। इति सम्प्रसारणम्। "हलः।" ६।४।२। इति दीर्घः।) हिमगुणः। इत्यमरः॥ (यथा, मनुः।११।११४।
"उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशम्।
न कुर्व्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृत्वा तु शक्तितः॥")
जलम्। इति शब्दमाला॥ त्वचम्। इति राजनिर्घण्टः॥ शीतं तुषारवानीरबहुवारद्रुमेषु च इति भरतधृताजयः॥
शीतः, पुं, (श्यै+क्तः।) वेतसवृक्षः। बहुवारकवृक्षः। इत्यमरः॥ अशनपर्णी। इति शब्दरत्नावली॥ पर्पटः। निम्बः। कर्पूरः। इति राजनिर्घण्टः॥ हिम ऋतुः। अस्य विवरणं हेमन्तशब्द द्रष्टव्यम्॥
शीतः, त्रि, (श्यै+क्तः।) शीतलः। इत्यमरः॥ (यथा, महाभारते। ३।१६८।५०।
"शीतस्तत्र सुखो वायुःसुगन्धो जीवनः शुचिः॥
सर्व्वरत्नविचित्रा च भूमिः पुष्पविभूषिता॥")
अलसः। इति मेदिनी॥ क्वथितः। इति शब्दचन्द्रिका॥ शीतलद्रव्यगुणाः। पित्तनाशित्वम्। बलकफवायुकारित्वम्। गुरुत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥
शीतकः, पुं, (शीत+स्वार्थे कन्।) शीतकालः। सुस्थितः। दीर्घसूत्री। इति मेदिनी॥ अशनपर्णी। इति शब्दरत्नावली॥ वृश्चिकः। इति शब्दमाला॥ (देशविशेषः। यथा, बृहत्संहितायाम्।१४।२७।
माणहलहूणकोहलशीतकमाण्डव्यभूतपुराः॥")
शीतकरः, पुं, (शीतः शीतलः करो यस्य।) चन्द्रः। इति हिमकरशब्ददर्शनात्॥ (यथा, बृहत्संहितायाम्।४।२८।
"भस्मनिभः परुषोऽरुणमूर्त्तिः
शीतकरः किरणैः परिहीणः॥")
शीतलपाणियुक्ते शीतकारिणि च त्रि॥
शीतकषायः, पुं, (शीतस्य कषायः।) हिमकषायः। यथा,—
"क्षुण्णं द्रव्यफलं सम्यक् षड्भिर्जलपलैः प्लुतम्।
शर्व्वरीमुषितः स स्याद्धिमशीतकषायकः॥")
इति वैद्यकम्॥
शीतकालः, पुं, (शीतस्य कालः।) हिम ऋतुः। स तु अग्रहायणपौषमासद्वयकालात्मकः। तत्पर्य्यायः। शीतकः २। इति मेदिनी॥ हेमन्तः ३। इत्यमरः॥ महाः ४। इति जटाधरः॥ हैमनः ५। इति शब्दरत्नावली॥ यथा,—
"कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री इष्टकागृहम्।
शीतकाले भवेदुष्णं उष्णकालेच शीतलम्॥"
इति चाणक्यम्॥
शीतकिरणः, पुं, (शीतं शीतलं किरणं यस्य।) चन्द्रः। यथा,—
"कान्ते कोऽयमुदेति शीतकिरणो जातः कुतो वारिधौ
कस्ते सुन्दरि सोदरः करमहो दत्ते त्वदीये स्तने।
धन्या त्वं युवती सती कुलवती भ्रातापि धन्यस्तव
इत्थं श्रीपरिहासकेलिकलया मुग्धो हरिः पातु वः॥"
इत्युद्भटः॥
शीतकुम्भः, पुं, करवीरः। इति रत्नमाला॥
शीतकुम्भी, स्त्री, जलजवृक्षविशेषः। शीउलीछोप् इति भाषा। यथा,—
"शीतली शीतकुम्भी च शुक्रपुष्पा जलोद्भवा।"
इति रत्नमाला॥
शीतकृच्छ्रः, पुं, व्रतविशेषः। यथा।"यदा तु शीतं क्षीरादि पीयते तदा शीतकृच्छ्रः।
"त्र्यहं शीतं पिबेत्तोयं त्र्यहं शीतं पयः पिबेत्।
त्र्यहं शीतं घृतं पीत्वा वायुभक्षः परत्र्यहम्॥"
इति यमस्मरणात्। इति मिताक्षरा॥
शीतक्षारं, क्ली, (शीतः क्षारो यस्य।) श्वेतटङ्कणम्। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतगन्धं, क्ली, (शीतो गन्धो यस्य।) श्वेतचन्दनम्। इति। राजनिर्घण्टः॥
शीतगुः, पुं, (शीता गौः किरणो यस्य।) चन्द्रः। इति वोपदेवः॥ (यथा, साहित्यदर्पणे। १०।
"भुजङ्गकुण्डली व्यक्तशशिशुभ्रांशुशीतगुः॥")
शीतचम्पकः, पुं, दर्पणम्। प्रदीपः इति मेदिनीशब्दरत्नावल्यौ॥
शीतपर्णी, स्त्री, (शीतं पर्णं यस्याः। ङीष्।) अर्कपुष्पिका। इति रत्नमाला॥ अर्कहुली इति भाषा॥
शीतपल्लवा, स्त्री, (शीतं पल्लवं यस्याः।) भूमिजम्बुः। इति रत्नमाला॥
शीतपाकिनी, स्त्री, (शीते पाकोऽस्या अस्तीति। इनिः।) काकोली। इति शब्दमाला॥ महासमङ्गा। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतपाकी, स्त्री, (शीते पाको यस्याः। ङीष्।) वाट्यालकः। इति शब्दरत्नावली॥ काकोली। इति रत्नमाला॥ गुञ्जा। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतपुष्पं, क्ली, (शीतं पुष्पं यस्य।) परिपेलम्। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतपुष्पः पुं, (शीतं पुष्पं यस्य।) शिरीषवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतपुष्पकं, क्ली, (शीतं पुष्पमिव। कन्।) शैलेयम्। इति शब्दचन्द्रिका॥
शीतपुष्पकः, पुं, (शीतं पुष्पं यस्य। बहुव्रीहौ कन्) अर्कवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतपुष्पा, स्त्री, (शीतं पुष्पं यस्याः।) अतिबला। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतप्रभः, पुं, (शीता प्रभा यस्य।) कर्पूरः। इति राजनिर्घण्टः॥ शीतलप्रभायुक्ते, त्रि॥
शीतप्रियः, पुं, (शीतः प्रियो यस्य।) पर्पटः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतफलः, पुं, (शीते फलं यस्य।) उड़ुम्बरः। शेलुः। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतबला, स्त्री, महासमङ्गा। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतभानुः, पुं (शीतो भानुर्यस्य।) चन्द्रः। इति शब्दरत्नावली॥
शीतभीरुः, स्त्री, (शीताद्भीरुः।) मल्लिका। इत्यमरः। शीतभीते, त्रि॥
शीतमञ्जरी, स्त्री, (शीता मञ्जरी यस्याः।) शेफाली। इति राजनिर्घण्टः॥
शीतमयूखः पुं, (शीतो मयूखो यस्य।) चन्द्रः। कर्पूरः। इति मेदिनी॥
शीतमरीचिः, पुं, (शीता मरीचिर्यस्य।) चन्द्रः। कर्पूरः। इति शब्दरत्नावली॥
शीतमूलकं, क्ली, (शीतं मूलं यस्य। बहुव्रीहौ कन्।) उशीरम्। इति राजनिर्घण्टः॥ शीतलमूलयुक्ते, त्रि॥
शीतरम्यः, पुं, (शीते रम्यः।) प्रदीपः। इति जटाधरः॥ शीतरमणीये, त्रि॥
शीतरश्मिः, पुं, (शीतो रश्मिर्यस्य।) चन्द्रः। यथा,
"हेलिः सूर्य्यश्चन्द्रमा शीतरश्मिः।"
इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥
कर्पूरश्च॥ चन्द्रसंज्ञक इति दर्शनात्॥
शीतलं, क्ली, (शीतं लातीति। ला+कः।) पुष्पकासीसम्। शैलजम्। मलयोद्भवम्। तत्तु चन्दनम्। इति मेदिनी॥ पद्मकम्। मौक्तिकम्।